

DANSK BIBLIOTEKSHISTORISK SELSKAB

BIBLIOTEKS
HISTORIE

3

KØBENHAVN

1990

Bibliotekshistorie 3

Udgivet af Dansk Bibliotekshistorisk Selskab
med støtte fra Edvard Pedersens Biblioteksfond

Redaktion: Jørgen Svane-Mikkelsen
© Dansk Bibliotekshistorisk Selskab 1990

ISSN 0109-923X

Sat med Bembo antikva hos Text Fotosats I/S
og trykt hos Poul Kristensen Grafisk Virksomhed Herning
Kongelig Hofleverandør

Indhold

Overbibliotekar Werlauff og hans forbindelser med norske forskere <i>Af Gerhard Munthe</i>	5
At kunne skelne lys fra lygtemænd Om J. W. Marckmanns <i>Fortegnelse over Skrifter til Læsning for Menigmand</i> <i>Af Svend Bruhns og Anders Ørom</i>	44
En ung og aktiv overbibliotekar Chr. Bruun og Det kgl. Bibliotek i 1860erne <i>Af Erik Nørr</i>	89
Studiecirkelbiblioteken – en vigtig parentes i svensk bibliotekshistoria <i>Af Sigurd Möhlenbrock</i>	131
Dansk Bibliotekshistorisk Selskab Styrelsens beretning 1988-90	146

Overbibliotekar Werlauff og hans forbindelser med norske forskere

Av Gerhard Munthe

»Hvor tungt vi føle Savnet af vore Bøger, behøver jeg ei at sige Dem! Jeg har 7 Bøger med mig! Selv mine Excerpter fra Kongens Bibliothek o.s.v. ligge i Kjøbenhavn. Skolens meget gode Bibliothek er vor eneste Trøst.« Det var professor Svend Borchmann Hersleb (1784-1836) som senhøstes 1813 skrev disse mistrøstige ord til sin danske venn og tidligere elev Peder Hjort (1793-1871).¹ Hersleb var samme år blitt utnevnt til professor i teologi ved det nyopprettede universitet i Christiania. Og han var ikke den eneste av universitetslærerne som da og i kommende år skulle få merke vanskelighetene ved å drive undervisning og forskning ved det nye lærested. Til tross for store og verdifulle gaver fra kongehus, biblioteker, statsinstitusjoner og mange enkeltpersoner, og til tross for de omfattende bokkjøp som Georg Sverdrup (1770-1850) hadde foretatt helt fra første stund han som nyutnevnt professor hadde fått i oppdrag å være ansvarlig leder for det nye universitetsbibliotek, så var likevel norske forskere i mange ti-år fremover sterkt avhengige av adgang til materiale og litteratur fra nabolandenes arkiver og biblioteker, og da først og fremst fra Danmark. Derfor søkte de også flittig til Det Kongelige Bibliotek, til Universitetsbiblioteket og til Geheimearkivet i København. Her fikk de også, som de tidligere hadde fått, i vid utstrekning den hjelp de ba om, som de trengte til, og som de i virkeligheten var helt avhengige av.

Gerhard Munthe, tidl. riksbibliotekar. Riksbibliotekstjenesten, postboks 2439 Solli, 0202 Oslo 2, Norge.

En av deres fremste hjelpere her ble overbibliotekar Erik Christian Werlauff (1781-1871). Han var blitt ansatt ved Det Kongelige Bibliotek alt i 1798, og han ble utnevnt til overbibliotekar og sjef for institusjonen i 1823, et embete han innehadde helt frem til 1861. Fra 1812 var han dessuten professor i historie, og han fungerte i årene 1836-37 som universitetets rektor.

Minst av alt var Werlauff noe freidig, utadvendt menneske med pågangsmot og utferdstrang når det gjaldt å treffe mennesker og å oppsøke nye steder og forhold. Med et stille smil konstaterte han, at han hørte til den lille gruppe danske som aldri hadde satt sine ben på det europeiske fastland.² Ytterpunktene for den del av verden han selv hadde trådt på var Fyn og Amager. Heller ikke var han tilhenger av nye og friske tiltak. »Jeg hader Forandringer, ogsaa naar de ere til det Bedre«, er en av de uttalelser som tillegges ham. Han følte seg tidlig gammel, og han ble lenge før alderen skulle tilsi det, omtalt som »den gamle Werlauff«. I hans egne brev nevnte han også ofte sykdom og alderdomstegn. Men han holdt fast ved pennen og skrev til sine venner til han var langt over de 80 år og stadig opptatt av fag og forskning. Slik var han et sterkt og utholdende menneske. Han var en pliktoppfyllende bibliotekar og en arbeidsom forsker. Hans store forfatterskap vitner om utstrakte kunnskaper, langt inn i de små detaljer. Han hjalp overalt der han kunne, og innenfor de humanistiske disipliner var det mange steder.

Av vesen var Werlauff stillferdig, beskjeden og nærmest timid. Han brukte ikke store ord, han slo ikke i bordet, og som leder av Det Kongelige Bibliotek var han kan hende ikke den store nyskaper. Her kom han lett til å bli stående i skyggen av sin eiendommelige og noe ukonvensjonelle forgjenger, teologen, professor Daniel Gotthilf Moldenhawer (1753-1823), likeledes en mann av stor lærdom, men også utstyrt med en ganske suverren innstilling til administrasjon og biblioteksforvaltning. Werlauff derimot var først og fremst referansebibliotekaren, lenge før denne betegnelse var oppfunnet og tatt i bruk. Han var formidleren av alle de opplysninger som fantes i bibliotekets samlinger, og som han på noen mulig måte kunne oppspore og gi videre. Han hjalp forskerne frem til det materiale de søkte eller som han mente at de var interessert i å få kjennskap til.

Portrettmedaljong av Werlauff. Utført av den norske billedhugger Julius Middelhun (1820-86) i begynnelsen av 1860-årene. Gave fra Middelhun til Universitetsbiblioteket i Oslo.

Han supplerte det, han kommenterte det, og på store fagfelter kunne han også selv gi betydelige bidrag til deres arbeider. Her var han ikke lettskremt, hverken når det gjaldt omfanget av den oppgave han påtok seg, eller når det gjaldt å hevde egne synspunkter. På en dempet måte kunne han gi klart uttrykk for hva han mente, også når det gikk helt på tvers av de oppfatninger som han visste mottakeren sto for. Det skjedde en åpen meningsutveksling, noe som uten tvil har satt spor i begge parters senere arbeider og synspunkter.

Brevene til og fra Werlauff og hans norske forbindelser er egentlig ikke mange. En god del er utvilsomt gått tapt, og det er ikke mere

enn 153 brev jeg har funnet frem til. Av disse har Werlauff skrevet 66 brev til 9 nordmenn, mens det er bevart 87 brev fra 14 norske brevskrivere.³

Hovedtyngden av disse brev ligger imidlertid på korrespondansen mellom Werlauff og 5 nordmenn. Det er juristen og historikeren Jens Christian Berg (1775-1852), litteraten og overbibliotekaren Paul Botten-Hansen (1824-69), historikeren og riksarkivaren Christian Christoph Andreas Lange (1810-61), historikeren Peter Andreas Munch (1810-63) og dikteren Johan Sebastian Cammermeyer Welhaven (1807-73). Fra og til de andre brevskriverne har vi bare noen enkelte brev. Her kan vi se hvilke spørsmål de stilte, men lite om hva de mente og hva de sto for. Det må vi få opplysning om fra andre kilder.

Den eldste av Werlauffs nære brevforbindelser var juristen og historikeren Jens Christian Berg.⁴ Han var 6 år eldre enn Werlauff selv. Werlauff hadde overtatt hans stilling som custos på Det Kongelige Biblioteks lesesal, da Berg i 1798 reiste hjem til Norge for å bli der, praktisk talt uten avbrudd, for resten av livet. De kjente hverandre fra arbeidet i biblioteket, og virksomheten der var også utgangspunktet for deres brevveksling, en brevveksling som skulle komme til å strekke seg over mere enn 50 år.

Formålet for deres brevskrivning var klart alt fra første brev, og det var merkelig nok Werlauff som tok initiativet og skrev det. De skulle gi hverandre meddelelser og opplysninger fra samlingene i de biblioteker de hadde adgang til, Berg fra Deichmanske Bibliotek i Christiania, Werlauff fra Det Kongelige Bibliotek og fra andre biblioteker og arkiver i København. »Jeg har nu fuldkommen Adgang til alle de litteraire Skatte, dette Bibliothek indeholder,« skrev Werlauff begeistret. »Mit Forslag er derfor, at vi indbyrdes meddele hinanden Excerpter af hvilke Manuscripter eller Bøger vi begge kunde mangle [...].«⁵ Werlauff var bare 17 år da han skrev disse ord, men fremtiden skulle vise hvor godt han kom til å gjøre bruk av denne adgang, både til nytte for egen forskning, og antakelig enda mere til glede og fordel for de mange forskere som oppsøkte Det Kongelige Bibliotek for lån, hjelp og svar på spørsmål.

Gjennom det neste halvt hundre år utvekslet Werlauff og Berg nyheter og opplysninger fra litteratur og arkivmateriale. De fortalte hverandre om bøker og tidsskriftårganger som var kommet ut eller som var planlagt utgitt. De kommenterte materiale og meninger, og de underrettet hverandre om virksomheten til institusjoner og lærde selskaper. At dette var nyttig for dem begge, kan det ikke være tvil om, men det var det i ganske særlig grad for Berg, som på hjemstedet hadde en meget begrenset adgang til litteratur og materialsamlinger. Han var også selv helt klar over dette forhold, og han var derfor ikke mindre glad for planen, »især da en Brevvexling med Dem der har Adgang til det rige Kongelige Bibliothek, vilde være mig langt fordelagtigere end jeg nogen sinde her kan se mig i Stand til at vederlægge paa en fyldestgjørende Maade.«⁶ Han klaget over arbeidsmulighetene ved det »Deichmanske Museum« som bare var åpent to timer to ganger i uken. Desto større var hans takknemlighet. »Hav Tak, ja Tusind Tak bedste Ven! for Deres behagelige Skrivelse af 17de Aug. og deri indeholdte mange, herlige Efterretninger [...]. Da jeg mangler den Rigdom af historiske Skatte, som det Kgl. Bibliothek indeholde, er det mig umuligt at vederlægge Deres Godhed at tilsende mig ubekjendte Efterretninger.«⁷

Meget snart var de inne i en omfattende utveksling av opplysninger om historiske hendinger, som oftest av genealogisk og biografisk karakter, men også opplysninger om eiendomsforhold til gårder og rettigheter. Alt i sitt første svarbrev stiller Berg 10 meget presise spørsmål som han var sterkt interessert i å få svar på, »Fortryd ikke paa, jeg besværer med saa meget paa engang.«⁸

Men inn imellom de mange utvekslinger av svar og spørsmål, kommenterte de begge to forskningsoppgaver og utgivelser av kilde-skrifter. Da Berg fikk vite at Werlauff leste islandsk med Skule Thorlacius (1741-1815) håpet han at Werlauff ville pålegge ham innstendig å avslutte utgivelsen av Heimskringla før han gikk i gang med noe nytt arbeide.⁹ Berg var også redd for at utgivelsen av Suhms skrifter og historieverk ikke ville bli fullført nu da han var død. »Jeg frygter Suhms Død medfører en mørk Nat længer end Finmarkens i den Nordiske Historie, og at hvad som til Dato ikke er

udgivet i Fædrenelandets Historie, kommer i det mindste ikke ud i vores Levetid.«¹⁰

Fra sine arkivundersøkelser kunne Berg fortelle at biskop Deichman etter Københavns brann i 1728 tilbød kongen å få kjøpe sitt store bibliotek til universitetet. Dette ble det som kjent ikke noe av, og historikeren, professor Hans Gram meddelte om en tilsvarende bokkjøpsplan, at kongen var uvillig til å bruke så mange penger til et slikt formål. Hadde det derimot vært tale om stein, kalk eller annet bygningsmateriale, da hadde Gram ikke vært i tvil om at pengene var blitt bevilget – »tunc non dubitarem«.¹¹

Etterhvert som de begge kom med i redaksjon og utgivelse av tidsskrifter, kildekrifter og tekster, tok dette arbeide en stadig større plass i deres brev. Fra 1821 og frem til 1826 var Berg redaktør for *Budstikken*, et ukeblad av statistisk-økonomisk og historisk innhold. Han sendte bladet regelmessig til Werlauff, han kommenterte innholdet, ba om opplysninger og var glad for forslag til emner som kunne tas opp i kommende numre. Werlauff på sin side ville gjerne ha materiale fra Norge til *Scriptores rerum Danicarum*, som han selv følte ansvar for. Hans forpliktelse overfor det bibliotek han var knyttet til, kom frem i et litt forsiktig spørsmål til Berg, om han en gang ved leilighet kunne gi ham »en Optegnelse af de vigtigste norske literære Produkter, som siden Adskillelsen eller i det ringeste fra de sidste 5 a 6 Aar, af historiske, statistiske, politiske, juridiske eller overhoved videnskabeligt Indhold og af noget Værd. Jeg vil da efterhaanden anskaffe det for Bibliotheket.«¹²

Men alt tidligere hadde han klaget over at »saa mange af den Norske Litteraturs Producter desværre sent eller aldrig komme herved og saadanne i et periodisk Skrift af blandet Indhold, trykte historiske Aktstykker, lettelig kunde undgaae Opmerksomheden.«¹³ Disse og flere andre spørsmål og bemerkninger senere fra Werlauff, gjorde det klart hvor vanskelig det var i Danmark å holde seg underrettet om hva som kom ut i det nye Norge etter at statsforbindelsen var brutt med »det fordums Broderland«.

Derfor ventet de seg begge meget av at lektor Messel, bibliotekar Keyser og kjøpmann Hoppe i 1826 grunnla den første ordentlige

bokhandel i Christiania som kunne ta seg av forbindelsen med utlandet. Denne hadde tidligere vært både tilfeldig og dårlig.¹⁴ Men da Werlauff senere, og i annen forbindelse, mente at norske bøker nu etter unionen med Sverige måtte ha fått et større marked, skrev Berg at dette var så absolutt ikke tilfellet, »da der hidtil ingen Communication er imellem Norge og Sverige, i hvilket sidste Land det nok er heel underligt med Boghandelen.«¹⁵

Selv var de begge to ivrige etter å fortelle hverandre om det som skjedde i hjemlandet. Særlig var Berg aktiv her. Han gikk langt videre enn sin danske venn og berettet om forhandlinger i Stortinget, regjeringsvedtak, lovarbeider, økonomiske forhold og det politiske liv i sin alminnelighet. Men det var likevel historien og den historiske forskning som opptok dem mest. Frem til slutten av 1820-årene gjaldt det for dem begge å orientere seg i kildene og innenfor litteraturen, og å samle opplysninger og kunnskaper. Fra omkring 1830 ser det ut til at Berg har funnet frem til et helhetssyn på norsk historie, og det gjaldt da særlig tiden da Norge hadde vært forenet med Danmark. Her utviklet Berg en sterk norsk-nasjonal holdning og en like sterk dansk-fiendtlig oppfatning. Det kom klart frem i alle hans arbeider etter 1830, og det gikk også igjen i hans redaksjon av skriftrekken *Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie*. Fra nu av er det den dansk-norske foreningstid Berg fremfor alt er opptatt av. Hver gang Werlauff fortalte om et eller annet emne han planla å skrive om, fikk han alltid en sterk oppfordring fra Berg til å behandle unionstiden og redegjøre for sitt syn på den.¹⁶ Dette var den periode det var særlig om å gjøre for Berg å få belyst, og når Werlauff av og til tok sitt emne fra dette tidsrom, fikk han også en interessert leser i Berg. Men det ble likevel helst i brev og kommentarer til andres arbeider at Werlauff redegjorde mest for sitt eget syn på dette tidsavsnitt. I 1830 ga Berg ut sitt hovedverk *Historisk Underretning om Landeværnet, tilligemed nogle Efterretninger om Norges staaende Hær i Almindelighed*. Han skrev da til Werlauff at i hans bok sto det nok »adskilligt med Hensyn til Danmarks og Norges gjensidige Forhold efter 1537, hvilket vel ikke vil behage i Danmark, men jeg

troede ikke at burde undlade, hvor Anledning gives, at belyse dette og er jeg mig overbeviist om ikke at have gaet Sandheden for nær, og den bør man ikke dølge.«¹⁷

Tre år senere, da *Samfundet for det norske Folks Sprog og Historie* sendte sitt innbudte medlem Werlauff første hefte av sine *Samlinger*, kom Berg tilbake med noenlunde den samme erklæring, om at »dette maaske kan indeholde Et og Andet som ikke behager i Danmark, saa troer jeg dog enhver upartisk Mand vil indrømme, at man ikke har krænket Sandheden, men Veritas odium, obsequium amicis parit.«¹⁸ Noen uker senere svarte Werlauff på denne troserklæring med et langt og sindig brev. »De haver Ret, Høistærede! at der i det sidst udkomne 1. ste Hefte (som ogsaa i Deres tidligere Arbejder) forekommer adskillige bittre og skarpe Udtalelser om den gamle Forening mellem Rigerne [...]. Meget kunde vel siges og disputeres om denne Materie, men hvortil mig mangler baade Lyst, Tid og Evne.« Deretter gikk han over til å gi noen hovedtrekk av sitt eget syn på de nordiske lands historiske utvikling. Han erklærte at noen erkepatriot hadde han aldri vært, og mente at han sto temmelig upartisk mellom sitt fødeland Danmark og sine fedres land Norge. Han hadde holdt seg til Spinozas ord hverken å le av, gråte over, beundre eller å forakte menneskenes handlinger, men derimot å forsøke å forstå dem, selv om dette ikke alltid var like lett. Werlauff kunne i motsetning til Berg, ikke se at det i den dansk-norske foreningstid fra de danske kongers side var skjedd noen planlagt, bevisst tilsidesettelse av norske interesser. Den forskjellsbehandling som var forekommet skyldtes de geografiske og økonomiske forhold, og det var flere tilsvarende klager fra danske landsdeler, først og fremst fra Jylland. »At alle Norges Ulykker eene og alene skulde hidrøre fra Calm(ar)Unionen, som saadan, hvilket adskillige overfladiske Quasi-Historikere have antaget, troer jeg min Høistærede Ven er alt for fortrolig med Norges Historie fra Magnus Lagabæters Død indtil terminus qvæstionis, til at statuere.« Han argumenterte deretter mot det syn på foreningstiden som Berg og andre norske historikere hadde hevdet. Han understreket at han skrev dette i fortrolighet til en venn »og for ham alene. Da Norge og Danmark ikke kan undgaa mangehaande Berørelser, som vel maa og kan være til gjenssi-

*Jens Christian Berg,
norsk jurist og histo-
riker (1775-1852).
Universitetsbiblio-
teket i Oslo, Bil-
ledsamlingen.*

dig¹⁹ Tarv, troer jeg, at man bør undvige alt hvad der kan bidrage til at vække eller vedligeholde en fiendsk eller uvenlig Stemning mellem Nationerne.«¹⁹

I et brev flere år senere svarte Werlauff igjen med sindige ord på et av Bergs krasse angrep. Denne gang gjaldt det blant annet den politikk Christian III, Frederik III og Frederik VI hadde ført. »Det bliver overhoved altid misligt og stundom ubilligt, at bedømme ældre Tider og Forhold efter Nutidens Erfaring og Maalestok.« Christian III, Frederik III og Frederik VI har nok foretatt seg adskillig som ettertiden kan både kritisere og beklage, men å beskyldte dem for »Nidingsværker« var det ikke grunnlag for. De vurderte situasjonen og forholdene slik de den gang var, og de handlet deretter. Dette har også mange utmerkete statsmenn gjort.²⁰ Werlauff var helt uvillig til å følge Berg i hans moralske og etterpåkloke forargelse over det han mente var en nasjonal undertrykkelse. Dette var stillferdige, men

sterke ord. Det kom heller aldri til noe brudd mellom dem, til tross for at Berg senere mange ganger kom tilbake med lignende uforsonlige uttrykk for sin oppfatning.

For Werlauff måtte Bergs og flere andre norske historikers syn på unionstiden stå som ren demagogi. – Men uvenner blev de altså ikke. Til det var vennskapet mellom dem for grunnfestet. Werlauff var for fredselskende, og Berg var – om ikke annet – for avhengig av råd og hjelp fra danske biblioteker, arkiver og fagfeller. Og denne hjelp kunne ingen annen gi ham på en så grundig, interessert og innsiktsfull måte som Werlauff. Det var han helt klar over.

Det var ikke bare Bergs egen forskning og forfatterskap Werlauff møtte med interesse i deres innbyrdes brevveksling. Werlauff var sterkt opptatt også av flere andre norske bokverk. Et av dem var Jens Edvard Krafts *Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge*, som kom ut i 6 bind i årene 1820–35, og der Berg var en solid støtte og bidragsyter. Werlauff hadde stor sans for et slikt verk, han var imponert over arbeidsprestasjonen og forsto hvilken betydning verket ville få for forvaltning, forskning og for kulturlivet i sin alminnelighet. Gang på gang spurte han etter fremdriften, og han hadde vondt for å forstå at det skulle være så liten etterspørsel etter det i bokhandelen, slik Berg meldte om.²¹ Werlauff skrev: »Det er baade beklageligt og forunderligt at Krafts Beskr. skal staae i Fare for at standse af Mangel paa Afsætning. Jeg kan ikke rime denne Ligeegyldighed for et i hver Henseende saa ypperligt eneste Nationalværk med den norske Patriotisme, Nationens tiltagende Velstand og det større Publicum, ved Foreningen med Sverrig.«²² Krafts forord i siste bind av verket, der han sa at det var lite kjent, lite søkt og at avsetningen var blitt stadig mindre, leste Werlauff med stor undring.

Men Werlauff kunne samtidig ha gleden av å se at han var blitt tatt med som kjentmann når det gjaldt omtalen av Audun Huggleiksson Hestakorns gård Hegranes i Jølster. Her viste Kraft til Werlauffs opplysninger om gården i *Antiquariske Annaler*.²³

En annen noenlunde jevnaldrende norsk historiker som Werlauff kom i forbindelse med, var Gregers Fougner Lundh (1786-1836). Han var egentlig professor i landhusholdning, statsøkonomi og teknologi, men idag huskes han mest for sin innsats som utgiver av historiske kildeskrifter og som organisator av den første norske historiske forening. Det er bare bevart to brev fra ham til Werlauff.²⁴ De handlet først og fremst om de vanskeligheter han hadde for å få økonomisk støtte til utgivelsen av et norsk diplomatarium og til en utgave av gamle norske lover. Selv hadde han tatt et initiativ i 1828 ved å gi ut en prøve på et norsk diplomatarium og året etter ved en utgave av Bergens Bylov.²⁵ I 1832 stiftet han sammen med venner og fagfeller *Samfundet for det norske Folks Sprog og Historie*, og han var i virkeligheten også formann og utgivende redaktør av dets skriftrekke *Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie*.

Lundh var meget takknemlig for den anerkjennelse han fikk fra Werlauff, det var en stimulans midt i vanskelighetene med å skaffe økonomisk støtte. Derimot var Lundh mindre glad for den tone hans etterfølger som redaktør av *Samlinger*, Jens Christian Berg hadde innført, »en vis Tone, som gamle Fader Berg, med alle hans Fortjenester og fortræffelige Egenskaber forresten, ingen Ære har af, men som han [...] mere og mere henfalder til.« Lundh var her redd for at det skulle bli lagt grunnen for et nasjonalhat mellom danske og norske, noe det hverken var grunnlag for eller noen vinning ved. »Men det er altid vanskelig, at hævme heftige, især i Alderdommen paakommende Lyster, især naar deres Tilfredsstillelse liden eller ingen Fare medfører.«²⁶

Tre yngre norske historikere hadde Berg introdusert for Werlauff. Det var de to professorer i faget, Rudolf Keyser (1803-64) og Peter Andreas Munch (1810-63), og det var riksarkivaren, Christian Christoph Andreas Lange (1810-61). Werlauff skrev til Berg at de ble alle møtt med stor aktelse og velvilje i København, »deels for deres grundige Lærdom og udmærkede Talent for historiske Gienstandes kritiske Behandling, deels, navnlig Chr. L. for deres elskværdige Personlighed. Alle kunne de ansees som udgangne af den Bergske Skole.«²⁷

Likevel var det klart at Werlauffs forhold til dem måtte bli et noe annet, enn det hadde vært til den jevnaldrende venn og tidligere kollega, Berg.

Fra Keyser har vi bare to brev til Werlauff.²⁸ Men disse, og omtale i brev til venner og kolleger, viser at de to i all fall hadde kontakt, og at Werlauff gjorde Keyser tjenester, både når Keyser var i København og når han var hjemme. Werlauff skrev til Berg at Keyser »var almindelig afholdt her i Kbhvn, ei blot for sin videnskabelige Dygtighed, men ogsaa for sin hele Personlighed, hvilket ikke er Tilfælde med alle hans literate Landsmænd, der nu og da gieste os.«²⁹

Keyser oppfordret også Werlauff til å si fra, dersom han kunne gjøre ham noen gjentjenester. Det ville han se på som en avbetaling på den takknemlighetsgjeld han selv sto i til Werlauff. Men til tross for alle korrekte, elskverdige forsikringer var nok Keyser den av de tre som sto mest reservert overfor Danmark og det danske faglige miljø. I et brev av 23. desember 1837 til Werlauff fortalte Berg at Keyser flittig brukte hans avhandling om den nordiske ravhandel³⁰ til sitt arbeide om *Nordmændenes Herkomst og Folke-Slægtsskab*, og at Keyser ofte beklaget at det var flere steder der han ikke kunne si seg enig med Werlauff. Men noen meningsutveksling direkte mellom de to, finnes det ikke i de bevarte brev.

Lange var den av de tre som Werlauff fikk mest med å gjøre. De var begge historikere, sterkt opptatt av kildekriftutgivelser, samlingsbestyrere, og Langes virksomhet som bibliograf og utgiver av et forfatterleksikon måtte selvsagt gi ham et naturlig interessefelleskap med bibliotekaren Werlauff. Av deres brevsifte er det bevart 16 brev fra Werlauff og 12 brev fra Lange, alle innenfor tidsrommet 1846-1858.³¹ Her ser vi at det raskt oppsto et solid vennskap, til tross for at det også kom frem sterke divergerende interesser. Disse fikk imidlertid aldri lov til å utvikle seg til noen motsetninger, langt mindre til noe uvennskap. Brevene var hele tiden preget av deres sterke felles interesser for forskning, utgiverarbeider og – fra norsk side – mulighetene for utlevering av samlinger som fantes i danske arkiver og biblioteker. Dette førte til fortrolighet og vennskap. Werlauff var glad for å høre nytt fra norsk historieforskning og om

utgivelsen av kildekrifter, som for eksempel *Diplomatarium Norvegicum* og *Norges gamle Love*. De diskuterte prinsipper for utgivelsene og det redaksjonelle opplegg. Werlauff ga, kanskje noe forbeholdent og nølende, sin tilslutning til den norske »eiendommelige« fremgangsmåte å la hvert bind i diplomatiet være en avsluttet, uavhengig enhet, uten at det hadde noen fast, kronologisk bestemt plass innenfor den samlede bindrekke.³² Men han innrømmet villig at det ga mulighet for å få ut verket raskere, enn om man først skulle samle *alt* materiale. Werlauff etterlyste også en utførligere omtale og beskrivelse av de enkelte dokumenter. Lange svarte at dette ville medføre et så stort merarbeide, at det i virkeligheten ville sette hele utgivelsen i fare. Werlauff godtok begrunnelsen og erklærte samtidig at han var meget imponert over den norske virksomhet. Spesielt så han tempoet i den norske utgivelse som betydelig større enn i det tilsvarende danske foretak. Han var også glad for å oppdage at omfanget av kildematerialet var så stort at det ikke gjorde det riktig å betegne Norge som et mere kildefattig land enn Danmark og Sverige.³³

Men brevene mellom de to var likevel ikke bare preget av enighet og elskverdigheter. Det var også spørsmål der de sto steilt mot hverandre. Den 1. desember 1846 skrev Lange på vegne av sine kolleger i den norske avdeling av *Det Nordiske Oldskriftselskab* et brev der han ba om å få 12. bind av selskapets publikasjon *Scripta historica Islandorum* sendt til Norge for nærmere gjennomsyn og korreksjon. Det var feil både i registret og i selve terminologien. Det siste gjaldt særlig bruken av betegnelsen *nordmenn* som fellesbetegnelse på alle folk i de nordiske land. Lange ville gjerne ha ordnet saken underhånden, men han truet likevel samtidig med at de norske medlemmer ville gå ut av selskapet, dersom deres ønske ikke ble etterkommet. I et senere brev, av 27. mars 1847, kom Lange tilbake til saken og ba da nærmest om unnskyldning for det forrige brev, som »uden Tvivl bar kjendelige Spor af i al Hast (å være) sammenskrevet.« Nu var han glad for at Werlauff ville fortsette brevkiftet med ham. For Werlauff hadde alt i mellomtiden rukket å få svart på Langes innvendinger mot det 12. bind av *Scripta historica Islando-*

Christian Christoph
Andreas Lange,
norsk riksarkivar og
historiker (1810-61).
Universitetsbiblio-
teket i Oslo, Bil-
ledsamlingen.

rum.³⁴ Werlauff beklaget at det var umulig for ham og for selskapet å holde bindet tilbake. Det man fremdeles kunne gjøre, var å sende ut de nødvendige rettelser og tilføyelser, og det hadde sekretæren i selskapet, Carl Christian Rafn (1795-1864) også påtatt seg å gjøre. Rafn hadde forøvrig alt fått en henvendelse fra annet hold om saken. Werlauff trodde dette var Munch. Imidlertid var saken nu ordnet. Men det *var* mange feil i utgaven. Det innrømmet Werlauff, og han trodde det kom av at utgiveren, en ung mann, først og fremst hadde vært interessert i moderne islandsk språk og litteratur.

Når det var til Werlauff at Lange hadde skrevet, var årsaken at han, som andre norske historikere, regnet med at Werlauff var den som lettest ville forstå de norske klager over utgaven og innse berettigelsen av dem. Lange forsikret at hverken han eller andre norske medlemmer av Oldskriftselskabet ønsket å skape unødige motsetninger. Han henviste her til en artikkel han selv hadde skrevet i sitt

eget *Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur*³⁵ om et planlagt nytt nordisk litteratursamfunn, som han anså for overflødig, nettopp fordi man hadde Oldskriftselskabet. Han understreket at man også for fremtiden kunne regne med lojal norsk oppslutning om selskapet. Dermed var denne sak bragt ut av verden.

Omtrent samtidig tok Lange opp ideen om et *unionsdiplomatarium*, som omfattet dokumenter som angikk mere enn et enkelt av de nordiske land. Et slikt tiltak ville spare tid, penger og arbeide. Det ville også føre med seg den fordel, at de enkelte utgivere og historikere ville møtes i et samarbeide, der de kunne »slibe hinanden af med Behandlingen af denne interessante, forvirrede, uregierlige Tids Historie, og arbeide saavidt muligt i Fællesskab.«³⁶

Werlauff var meget glad for planen om et unionsdiplomatarium. Han forutså naturligvis adskillige vanskeligheter når det gjaldt organiseringen både av arbeidet og utgivelsen. Selv mente han at utgiverarbeidet burde foregå i København, siden storparten av materialet fantes der, men at lederen av foretaket skulle være norsk.³⁷ Det siste skyldtes nok den respekt Werlauff hadde fått for de senere års norske historiske kildeskriftutgaver. Både Werlauff og Lange kom i senere brev flere ganger tilbake til denne plan. Den fikk også støtte i Danmark og Norge. Derimot var det mindre interesse for saken blant svenske historikere.³⁸ Planen falt derfor bort alt før man var begynt å overveie spørsmål om medarbeidere, ledelse og omkostninger.

I et brev den 27. mars 1847 hadde Lange fortalt Werlauff at han skrev på en avhandling om unionstiden, »som jeg er bange for vil paadrage mig Danskes Mishag eller dog Beskyldning for Ensidighed.« Han hadde funnet to dokumenter fra 1514 i Geheimearkivet som han syntes det var verdt å få kommentert. Det var det norske riksråds liste over »de Brøst som ere udi Norges Rige,« og Christian II.s svar på disse. Lange mente at her fantes en god del materiale som var lite kjent. Han var klar over at hans avhandling til en viss grad ville bli en »heel Unions-Klagemaals-Historie.« Men tiden hadde tidligere ikke vært behandlet, bortsett fra i Jens Christian Bergs arbeider.

Fremstillingen ville derfor føre til at »meget Nyt, Uhørt, maaskee Ufordøieligt her kommer frem,« men han trodde at når han holdt seg til en vederheftig historisk undersøkelse, dokumenterte sine påstander og fremsatte dem i et sømmelig språk, »vil jeg da udsætte mig for skjæve Domme, for at beskyldes for Utaknemlighed o.s.v. om jeg med Blad for Blad fremstiller Unionsregjeringens planmessige Undertrykkelse af Norge? Jeg haaber Nei.«

Fra først av hadde han tenkt å få avhandlingen trykt i Oldskriftselskabets Annaler, men etter å ha overveiet saken fant han det lite passende å be Rafn om dette, da Rafn i så fall risikerte å bli utsatt for kritikk fra sine overordnede. Han valgte derfor å trykke arbeidet, *Bidrag til Norges Historie*, i sitt eget tidsskrift, *Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur*.³⁹

På et felt kom Werlauff og Lange til å stå hverandre faglig spesielt nær. Det var da Lange etter Jens Edvard Krafts død i 1853 gikk inn som utgiver av hans *Norsk Forfatter-Lexicon 1814-1856*. Den 11. august 1849 hadde Werlauff skrevet til P. A. Munch at han hadde funnet en opplysning i Jens Worms *Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd* [...], Kbh. 1771-84, som ikke var blitt »overflødig ved det Nyerup-Kraftske«. »Skulde man ikke engang kunne erholde et Norsk Forfatterlexicon, baade over gamle og nye Forfattere? Justitiarius Berg og Kraft vilde dertil kunne levere rige Materialier, ogsaa det Deichmanske Exemplar af Worms Lexicon maatte benyttes, enkelte Smaabidrag kunde jeg selv vel ogsaa levere.«

Men det var først flere år senere at Lange etter oppfordring overtok det arbeide som Kraft var begynt på, men altså ikke hadde rukket å fullføre før sin død. Lange var ikke uten erfaring fra bibliografisk virksomhet. Alt i 1832 hadde han gitt ut den første norske bokfortegnelse – *Fortegnelse over de i Norge udkomne Bøger i Aarene 1814 til 1831*. Med et brev av 17. september 1857 sendte han Werlauff første hefte av det nye forfatterleksikon, »og under Gud mig Livet, saa jeg faar det færdigt, haaber jeg at have sikret mangan en literær Ytring fra bestandig Forglemmelse.« I et senere brev, av 2. april 1858, omtalte han igjen arbeidet med leksikonet. »Gud

hjælpe mig saasandt, som det er det værste og utaknemligste Arbeide, jeg har havt med at gjøre.« Lange fant at leksikonet var et sørgelig vitnesbyrd om den norske litteraturs tilstand, især for de første 20 år etter 1814. Men det vil i all fall være nyttig og »avgive mangen gavnlige Oplysning for Fremtiden, og den Tid vil nok komme, da man ikke, som nu, spotter mig og trækker på Skuldrene af den store Møie som er anvendt derpaa.«

Werlauff var glad for å få forfatterleksikonet, som han fant var det norske sidestykke til Erslews forfatterleksikon, også når det gjaldt fullstendighet og nøyaktighet, men uten å ta med alle de overflødige personaliaopplysninger som fantes der. »Jeg kan godt forestille mig, hvor vanskelig en, selv kun approximativ Fuldstændighed her maa være at opnaae, da den norske Literatur savner et Foreningspunkt i offentlige Bibliotheker, som her hos os. [...] Ved Savnet af en Forpligtelse for vedkommende Bogtrykkere at afgive Fri-Exemplar til Universitetsbibliotheket er det at befrygte, at en stor Deel af den norske Literatur efterhaanden vil forsvinde. Hos os finder dette rigtig nok ikke Sted, men saa overvældes vi igjen af en Masse Skrab, som det knap er Værd at opbevare, men som man dog ikke aldeles tør kaste bort. Jeg kan ikke tænke mig, hvorledes der om 50 Aar vil blive Plads i Bibliothekerne.«⁴⁰

Lange uttrykte ofte sin glede over å få vite om utgivelser både av kildeskrifter og historiske verker. Særlig i Norge betydde nyhetene om kildeskriftutgaver meget, da man her ikke hadde originaldokumentene i sine samlinger, slik man i stor utstrekning hadde det i København – »thi naar tømnes vel denne Byes Manuskriptskatte?«⁴¹ Det siste litt retoriske spørsmål minnet om det evige norske ønske om å få tilbake det arkiv- og håndskriftmateriale som norske arkivarer og forskere så på som *norsk* materiale, men som likevel av historiske grunner lå i København. Dette ble en sak som man stadig kom tilbake til, og den opptok både Werlauff og Lange, ikke minst som samlingsbestyrere. Etter norsk oppfatning hørte arkivsaker og dokumentksamlinger av norsk opphav eller om norske forhold naturlig hjemme i Norge. Hit kom da også adskillig av dette i henhold til Stockholmskonvensjonen av 1. september 1819. I de følgende år ble det flere ganger overlevert materiale til det norske

riksarkiv, etterhvert som dette var i stand til å ta imot det. Det var først og fremst dokumenter fra regjeringskontorer og statsinstitusjoner, alt sammen arkiver som trengtes i det fortsatte, daglige arbeide i administrasjon og forvaltning.

Annerledes var forholdet når det gjaldt den store Arnamagneanske Samling av eldre, historisk interessante dokumenter. Den var blitt til ved den islandske språkforsker og historiker Arni Magnussons omfattende innsamling av dokumenter fra middelalder og nyere tid. Noe av dette hadde han utvilsomt fått som gave selv, andre ting var blitt overlatt ham fordi han reiste i offentlig oppdrag, men en del var også lånt ut til ham mot kvittering eller uten kvittering. Hele denne samling testamenterte han til Københavns Universitet, og dit kom den etter hans død i 1730. Samlingen var av meget stor interesse, også for norske historikere og språkforskere. Den omfattet viktige kildekrifter til norsk historie og til norsk språkutvikling. Men i motsetning til sentraladministrasjonens og statsinstitusjonenes arkiver, var dette ikke på samme måte offentlig eiendom. Derfor lå saken lenge uoppgjort, uten at det ble tatt noen avgjørelse om hvor de enkelte deler av samlingen eventuelt skulle overføres.

Et nytt forhold i arkivoppgjøret kom til da Gregers Fougner Lundh i 1830 hadde fått overlatt den såkalte *München-samlingen* til Norge. Det var dokumenter som Christian II og erkebiskop Olav Engelbrektsson hadde hatt med seg i sin utlendighet. Disse var etter flere mellomlandinger omsider blitt overført til det bayerske riksarkiv, og derfra var det nu at Lundh hadde fått dem utlevert til Norge. Med overdragelsen fulgte også forpliktelsen til å overlate de deler av samlingene til Danmark og Sverige som disse land fremsatte ønske om, og etter retningslinjer som de tre land ble enige om. Denne delingsforretning ble avsluttet i 1834.

Men München-samlingen dukket opp igjen senere, og da i forbindelse med de langvarige forhandlinger som man stadig førte om en eventuell deling av den Arnamagneanske diplomsamling. For i et brev av 4. desember 1851 skrev Werlauff til Lange de såre ord »Det var mig en ubehagelig Overraskelse da jeg kort efter Deres Bortreise, erfarede, at De havde taget den Münchenske Diplomsamling tilbage, at Overeenskomsten om de Arnamagnæanske Diplomers

Aflevering mod Vederlag, sandsynligen vilde blive hævet, og at den Underhandler, der med saa megen Dygtighed og Udholdenhed, paa Norges Vegne, havde deltaget i Forhandlingen, og som af det Udfald havde en betydelig Fortieneste, selv endog kunde imødesee en misfornøiet Stemning blandt hans lærde Venner i Fædrelandet.« Werlauff hadde i det lengste håpet at Norge likevel ville godta forslaget, og han hadde heller ikke oppgitt alt håp om at dette fortsatt skulle være mulig. Han skrev, at når han selv sammen med sine to senere avdøde venner, Engelstoft og Kolderup Rosenvinge hadde stemt for at Danmark frivillig skulle imøtekomme den norske regjerings fordringer, og når han senere også ville gå enda lengere i innrømmelser av de norske krav, da var det for å unngå at saken havnet for en domstol. Fra norsk side hadde man pekt på dette som ultima ratio. »Vi ere vist nok begge enige om, at det er lige meget i Nordmænds og Danskers Interesse, at de to Folkeslag, i Sprog, Religion og Institutioner hinanden saa lige, som Deres og mine Landsmænd, i literær, commercial og social Henseende vedligeholde en venskabelig Forstaaelse.« Werlauff fryktet at en rettsak ville skape brudd og misstemning, uansett hva utfallet enn ville bli. Derfor hadde han også rådet til at man fjernet enhver mulighet for slike krav for fremtiden, »ved Afstaaelse af den Magnæanske norske Diplomsamling – naturligvis mod et passende Vederlag til det Land, for hvilket den havde sin udelukkende Betydning.« Werlauff pekte på at det var ham som hadde fått den Arnamagneanske kommisjon og universitetets konsistorium til å oppnevne den komite som nu var kommet med forslag til deling, og han mente derfor også at han hadde rett til en del av æren for at man var kommet frem til et såvidt gunstig resultat.⁴²

Den dyktige og utholdende forhandler fra norsk side som Werlauff omtalte, var selvsagt Lange selv, mens de lærde venner som opponerte var Rudolf Keyser og P. A. Munch. De to hadde nemlig noen dager tidligere, den 1. desember 1851 sendt det norske Kirke- og Undervisningsdepartement en skrivelse der de frarådet en delingsplan som den Lange hadde foreslått.⁴³

Deretter trakk saken i langdrag, og det kom aldri til noen egentlig avgjørelse. Fra dansk side var Werlauff den som var villig til å gå

lengst for å oppfylle de norske ønsker, og den største vilje til imøtekommenhet fant han hos Lange. I et brev av 25. mars 1852 skrev således Werlauff, »Jeg fraviger ikke min tidligere Anskuelse, at Ret, Billighed og den nordiske Histories Interesse i lige Grad tale for de norske Magnæanske Diplomers Afgivelse til Norge.« Senere, året etter i et brev av 29. september 1853, fortalte han at da saken sist ble behandlet var Ørsted og han selv for en avgjørelse i norsk favør, mens Rafn og Gislason gikk imot, og etatsråd Larsen hadde lovt å komme med en kompromisløsning. Men saken trakk stadig ut. Werlauff søkte trøst ved at materialet om nødvendig kunne lånes ut, og dette kunne skje hva enten det ble plassert det ene eller annet sted. Det Kongelige Bibliotek hadde lånt ut manuskripter til biblioteker i Stockholm og Paris, mens Københavns Universitetsbibliotek på samme måte hadde sendt materiale til Stockholm og St. Petersburg.

Den 21. april 1857 skrev Werlauff, »Sagen om de magnæanske Diplomers Afgivelse er da for længst gaaet til Hvile, Larsen er død, og Prof. Westergaard er kommen ind i den Ar. Magnæanske Commission, hvorledes han vilde være stemt kan jeg ikke vide, men maaskee vil en Acquisition af samtlige Diplomer nu ikke have den Interesse for vore norske Venner som tidligere, efter at de successive erholdes til Laan.« Og med det gle saken ut av deres brevsifte.

Det var klart at en så aktiv og produktiv forsker og utgiver som P. A. Munch måtte tidlig komme i kontakt med Werlauff, og når de først traff hverandre, viste det seg også at de hadde et mere personlig forbindelsesledd. Munchs far, stiftsprost Edvard Munch var venn av Werlauff fra studietiden. De var studenter fra samme år, 1796. Men det var selvsagt den historiske forskning som ble det sterkeste bindeledd mellom de to.

Werlauff fikk tidlig høre Munch omtalt og berømmet for sin store viten og enorme arbeidskraft, og da han selv senere møtte ham på biblioteket, i brevsifte og i forfatterskap, kunne han bare erklære seg uforbeholdent enig i all anerkjennelsen. I et brev til Lange⁴⁴ skrev han, »Munchs norske Historie bliver et colossalt Arbeide, og naar dertil føies hans mange Bidrag til Annaler f. nord. Oldk[yndig-

Peter Andreas Munch, norsk professor og historiker (1810-63). Universitetsbiblioteket i Oslo, Billedsamlingen.

hed] og paa flere Steder, og naar man tænker sig hans hele personlige Stilling, bliver han i litterær Henseende næsten en gaadefuld 'Fremtoning'.« Tre år senere gjentok han inntrykket av Munch i et nytt brev, denne gang til Botten-Hansen.⁴⁵ »Prof. Munch er mig især et uforklarligt Phænomen, jeg kiender ingen hos os, som jeg i eet og alt vil sætte ved Siden af ham.« Og nye tre år senere var lovordene like sterke: »Han er mig et aldeles uforklarligt Phænomen. Omgivet af trykkende Næringsssorg, der vilde lade enhver Anden bukke under, kan han fortsætte en næsten vidunderlig literarisk Virksomhed.«⁴⁶

Munch på sin side skrev også meget anerkjennende om Werlauff, som han anså som en meget velorientert og kompetent autoritet, »den uden Tvivl bedst underrettede Mand.«⁴⁷ Men ellers var de meget ulike både av alder, faglig innstilling og livsholdning. Munch så nok på Werlauff først og fremst som en samlingsbestyrer og en

forhandlingspartner, som det gjaldt å ha det best mulige forhold til i det øyeblikk man skulle gå i gang med utgivelser og en mulig utlevering av arkivmateriale til Norge.

Vi har idag bevart 6 brev fra Munch til Werlauff og 3 brev fra Werlauff til Munch, alle fra tidsrommet 1847-60.⁴⁸ Men de har nok begge skrevet adskillig flere til hverandre.

Alt i det første brev vi kjenner til, et brev fra Munch datert 6. juni 1847, stupte han rett ut i problemer i sin egen virksomhet som utgiver. Det gjaldt *Fagrskinna* som han og språkforskeren Carl Richard Unger (1817-97) hadde under utgivelse. I siste øyeblikk var det dukket opp noen spørsmål omkring et manuskript til en del av verket: Hvor kom dette manuskript fra? Når kom det til samlingene i København, og hvem var det som egentlig hadde skrevet det av? »Jeg vover at utleilige Hr. Conferenzraaden som den uden Tvivl bedst underrettede Mand, med et Par Spørgsmaal,« skrev Munch. »Jeg er ved at fremsætte disse Spørgsmaal uforvarende kommen til at male op et Brev af afskrækkende Længde: hafid þér nu fengit af oss bibliam, som biskop Hákon siger.«

Werlauff kunne ikke svare direkte på spørsmålet, men hans svar i et brev av 24. juli 1847 viste på overbevisende måte hvilke omfattende undersøkelser han hadde gjort, og hvilke bidrag han likevel kom med til en fortsatt undersøkelse.

En tilsvarende forespørsel gjorde Munch noen år senere, i et brev datert 2. oktober 1850. Det gjaldt ektheten av et manuskript som angivelig skulle være funnet i København, og spørsmålet var da om Werlauff kjente noe nærmere til innhold, utformning og bakgrunn. Werlauff svarte raskt, alt i et brev av 19. oktober 1850⁴⁹ der han ga mange opplysninger både om manuskript og om opphavsmann. Men noen bestemt formening om manuskriptet var falsk eller ekte ville han ikke fremsette.

Da Munch oppholdt seg i Rom for å gå gjennom Vatikanets bibliotek og arkiv, var han også etter avtale på utkikk etter materiale som kunne ha interesse for dansk historieforskning. Han ga da detaljerte opplysninger om det han var kommet over.⁵⁰

Flere andre brev fra og til Munch inneholder også opplysninger om den hjelp Werlauff ga norske historikere. Da den norske avde-

ling av *Det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab* ble opprettet i 1845, var Munch meget fornøyet med resultatet, og han var helt klar over at i underhandlingene hadde Werlauffs navn vært en god garanti. Munch forsto godt at Werlauff var den av de danske historikere som var villig til å gå lengst når det gjaldt å imøtekomme norske ønsker. Det viste han ikke minst under de langvarige forhandlinger om delingen av de Arnamagneanske samlinger.

Den eneste utenlandsreisen Poul Botten-Hansen (1824-69) foretok var til Uppsala og København sommeren 1856. Foranledningen var studentermøtet i Uppsala, og hjemreisen la han om København. Der kom han til å bo hos Werlauff, i professorboligen i Kannikestræde. Dette besøket ble innledningen til et livslangt vennskap og brevsifte. I alt har vi 22 brev fra Werlauff til Botten-Hansen og 14 brev tilbake fra Botten-Hansen til Werlauff. Alle 36 brev er fra årene 1856-62.⁵¹

Nu var ingen av dem store og glade brevskrivere, men desto klarere kom formålet og nytten – for dem begge – frem. Den store aldersforskjell – Botten-Hansen var 43 år yngre – satte selvsagt et visst preg på brevene til å begynne med. Men det varte ikke lenge. Snart var de midt inne i de interesser som opptok dem begge: Bøker og litterære nyheter. Og her hadde de begge to gleden både av å kunne gi og av å ta imot.

Werlauff hadde den største respekt for Botten-Hansen som boksamler, og han forhørte seg stadig om bøker og trykk som manglet i Det Kongelige Biblioteks samlinger og om mulighetene for å komme over dem i Norge. Til gjengjeld kunne han selv oversende publikasjoner som ikke fantes i det norske riksarkiv og universitetsbibliotek.

Et annet sterkt bindeledd var *Illustreret Nyhedsblad*⁵² som Botten-Hansen var utgiver og redaktør av fra 1851 til 1866. Til bruk for dette fikk han både ideer og artikler fra Werlauff, og Werlauff hadde selv gleden av å se egne artikler trykt i bladet. Forfattergleden hadde han fremdeles. Han understreket også selv, at dette var nu hans eneste kontakt med farens fødeland.

Og Botten-Hansen holdt ham underrettet om venners og kolle-

gers arbeider og skrifter. Han sendte ham sin populærhistoriske portrettsamling *Eidsvold-Galleri*, sin serie *Norske Historikere*,⁵³ og han fortalte om Rudolf Keyzers, Christian Langes og P. A. Munchs forskning og utgivelser.

Begge var de bekymret over at bibliofilen angivelig var på sterk tilbakegang, og Botten-Hansen var rystet over hvor skjødesløst sjeldne og kostbare bøker ble behandlet. Werlauff mente at årsaken var »Letheden ved her at faa Bøger tillaans, de mange Selskabers Bogsamlinger, Mangel paa Plads og hyppige Omflytninger, endelig den i saa sterk Progression voxende Bogmasse – alt dette skal just ikke opmuntre til Bogsamling.«⁵⁴

Botten-Hansen delte også Werlauffs store begeistring for Holberg. Han satte ham på sporet med opplysninger om Holbergutgaver og eksemplarer av enkelte verk. I et brev av 18. september 1857 ga han en del supplerende opplysninger og rettelser til en utgave av Niels Klims underjordiske reise der Werlauff hadde skrevet kommentarene.⁵⁵ Botten-Hansen kunne her gi flere meddelelser om overtro slik den endnu levde i hjembygden Sel i Gudbrandsdalen i hans egen ungdom. Han kunne også henvise til Asbjørnsens folke- og huldreeventyr⁵⁶ og til Eilert Sundts bøker om fantefolket og sedelighetsforholdene.⁵⁷ Og Werlauff var takknemlig for slike tilskudd, som han regnet med kunne bli til nytte for fremtidige utgaver. »For ethvert saadant Bidrag fra Deres Haand vil jeg være taknemlig, kun fra meget Faa kan jeg vente noget lignende.«⁵⁸ Werlauff ble også hedret av Botten-Hansen ved at han dediserte en utgave av noen Holberg-brev til ham.⁵⁹

Til tross for at Werlauff var langt oppe i 70-årene og stadig klaget over alder og sviktende krefter, kunne han i et brev av 12. oktober 1858 spørre om Botten-Hansen var interessert i å utgi et skrift om en plan for en norsk ridderorden i 1747. Werlauff ville helst at dette kom ut i Norge, og da fortrinsvis ble publisert i *Illustreret Nyhedsblad* eller *Norske Samlinger*.⁶⁰ Botten-Hansen var interessert, og arbeidet ble trykt i Nyhedsbladet året etter.⁶¹ Werlauff fortalte videre om Magnus Berg,⁶² Carl Deichman⁶³ og Povel Juel,⁶⁴ som han mente alle burde omtales i Botten-Hansens blad. Og Botten-Hansen var takknemlig for all den hjelp han hadde bedt om, og også fikk fra

Werlauff med hans »udstrakte Kundskaber og bekjendte Beredvilighed i literære Sager [...]«. ⁶⁵

Mellom Werlauff og Botten-Hansen hadde det utviklet seg et naturlig vennskap, og da Botten-Hansen i 1860 fortalte Werlauff at han ville søke seg over fra Riksarkivet til Universitetsbiblioteket, var Werlauff gla for det. Han lovtv også med en gang å skrive en anbefaling som Botten-Hansen kunne vedlegge søknaden. Det ble det nu ikke noe av, da Botten-Hansen ble utnevnt alt før anbefalingen rakk frem. Werlauff ventet seg meget av denne utnevning, både fordi han var overbevist om at Botten-Hansen var velkvalifisert for stillingen, og fordi han var klar over at Botten-Hansen innen få år ville etterfølge Frederik Wilhelm Keyser ⁶⁶ som overbibliotekar. Til denne stilling ville Botten-Hansen etter Werlauffs mening være den rette mann. Dette skjedde også 4 år senere, i 1864, da Keyser tok avskjed fra embetet, og Botten-Hansen etterfulgte ham.

Werlauff kunne gi sin unge norske venn og kollega flere gode råd med på veien. Hans ord hadde vekt, da han selv hadde mere enn 60 års bibliotekstjeneste bak seg, og derav nesten 40 som sjef for Det Kongelige Bibliotek. Det var to forhold som Werlauff understreket. Det var betydningen av at biblioteket hadde en leder som var bibliotekar i hovedstilling. Å lede et stort bibliotek krevet sin mann fullt ut og i full dags stilling. Werlauff hadde selv gjort visse erfaringer. Hans forgjenger og tidligere sjef, kirkehistorikeren professor Daniel Gotthilf Moldenhawer var først og fremst forsker og universitetslærer. Han var en autoritær person, men det daglige arbeide i biblioteket overlot han gjerne til sine underordnede der. På eldre dager iallfall, kunne han holde seg borte fra biblioteket i ukevis. Det betydde imidlertid ikke at han ikke hadde satt sitt preg på utformningen av biblioteket. Både oppbyggingen av det store katalogverk og det omfattende akkvisisjonsprogram – av og til ganske visst på høyst særegne måter – vitnet om hans aktive innsats på dette felt. Men Werlauff sa klart fra, at han mente at biblioteksjefen måtte være en person som »kan og vil hellige det [biblioteket] sin hele Tid og Virksomhed, uden at noget andet Embede eller oeconomiske Hensyn deri ere ham til Hinder.« ⁶⁷ Alle offentlige biblioteker var i sterk vekst, hevdet Werlauff, derfor var det også stadig mere nødvendig

at den ansvarlige leder bare hadde biblioteket som livsoppgave. Også for de andre ansatte ved biblioteket gjaldt det at de måtte ha faglige kvalifikasjoner og at de så på sine stillinger ved biblioteket som ordinære arbeidsplasser og ikke som »midlertidige Indtægtskilder eller som Overgange og anbefalende Motiver, naar de søge andre Livsstillinger.«⁶⁸

Werlauff tok samtidig opp et annet forhold som gjorde det nødvendig med en aktiv biblioteksledelse ved det norske universitetsbibliotek. Dette bibliotek måtte ansees som »Norges Centralbibliothek« på samme måte som Det Kongelige Bibliotek i Danmark. Derfor måtte også dette bibliotek føle en sterk forpliktelse til å samle inn og ta vare på en mest mulig fullstendig samling av norske trykk. Denne oppgave var vanskeligere å utføre i Norge enn i mange andre land, da man her ikke hadde noen pliktavleveringslov å støtte seg til. Desto mere nødvendig var det at man fikk en mann som Botten-Hansen til biblioteket. Han forsto oppgavens betydning, han hadde sporsans og begeistring, og som ingen annen var han fortrolig med norsk litteratur og litterær produksjon.⁶⁹

Det var i København i 1845 at Werlauff første gang traff Johan Sebastian Cammermeyer Welhaven (1807-73), og det ble med en gang et nært vennskap. Welhaven oppsøkte naturligvis Werlauff hver gang han var i København, Werlauff ble i 1847 fadder til Welhavens eldste sønn, og fru Werlauff besøkte Welhaven under hennes Norge-reise i 1855. Selv kom Werlauff som kjent aldri utenfor de danske øyer.

Men bortsett fra det personlige vennskap og den dype sympati som vokste frem mellom de to, den betydelige aldersforskjell tilross, hadde de også store og mange sammenfallende interesser. Werlauff ble underrettet om litterære hendelser i Norge og om norske bokverk som Det Kongelige Bibliotek ikke hadde kunnet skaffe seg på grunn av avstanden og manglende informasjon. Welhaven på sin side fikk ofte bøker til låns fra Det Kongelige Bibliotek, og han understreket også selv til stadighet hvor vanskelig det var for ham å være uten biblioteket i København.

I alt har vi bevart 19 brev mellom Werlauff og Welhaven, det vil si

ett av brevene – av 29. desember 1849 – er til fru Josephine Welhaven. 10 av brevene er til Werlauff, og omtrent like mange gikk tilbake til familien Welhaven. Alle er de fra tidsrummet 1849 til 1868.⁷⁰

Alt i sitt første brev til Werlauff skrev Welhaven om de vanskeligheter han støtte mot, både i utarbeidelsen av sine forelesninger og i sin litteraturhistoriske forskning. »Men hvor meget har jeg ei, ved og under mit Arbeide savnet Dem!« Universitetsbiblioteket var utilstrekkelig, og mest harmelig syntes Welhaven det var at biblioteket var så dårlig forsynt med norske trykk. Her var Welhaven meget mistrøstig. Han hadde talt med bibliotekaren, Keyser, om innføring av en norsk pliktavleveringslov, men uten å møte hverken tro eller forståelse. »Vor Bibliothekar nærer ikke alene Tvivl om en saadan Forholdsregels Muelighed efter den Aand der raader i Lovgivningen her. Men han troer i det Hele at Bibliotheksforsyningen kun bør gaae ud paa Anskaffelsen af det Fortrinlige, og finder ei at man for den indenlandske Literatur heri behøver at gjøre nogen Undtagelse. Dog – naar man rører ved denne Sag, kommer man ind paa vor Bibliotheksbestyrelses misligste Side, hvorved Indretningen er bleven defekt og holdningsløs i mange Maader. – Jeg skal nu begynde paa Monographien over det danske Literaturselskab, men ogsaa her vil jeg komme til at føle Bibliothekets Utilstrekkelighed, og maa indrette mit Arbeide derefter.«⁷¹

Meget av korrespondansen mellom Werlauff og Welhaven tok sitt utgangspunkt i Welhavens forelesninger over den dansk-norske litteratur. Her var Werlauff en interessert og velorientert leser, og han hadde mange bidrag og verdifulle kommentarer å gi. Det begynte med Welhavens artikkel *Om Betydningen af det norske Selskabs Opposition mod den Ewaldske Poesi*.⁷² Til utarbeidelsen av denne fremstilling hadde Welhaven fra en dansk samler fått overlatt en dokumentamsling som gjaldt *Det danske Literaturselskab*. Han overdro nu denne til Det Kongelige Bibliotek. Egentlig hadde han håpet å få samlingen supplert med enda noen dokumenter fra privat eie, men det var ikke lyktes for ham.⁷³ Werlauff takket Welhaven for hans skrift, og sa han håpet at han ville gå videre med et større arbeide om den dansk-norske diktning i det 18. århundre. »Vistnok vilde det

have været mig kjær, at se Ewald omtalt af *Dem*, med noget større Beundring. [...] Ewald er i mine Tanker endnu den største Digtergenius Norden har frembragt, og hvor megen Aand og Originalitet fremlyser ikke, selv af hans – ogsaa i stilistisk Henseende – udmærkede Arbejder i Prosa.«⁷⁴ Men stort sett var Werlauff vel fornøyd, selv om han ogsaa sendte med en liste over feil som burde rettes før en eventuell ny utgave.

Noen år senere skrev Welhaven til Werlauff at han foreleste over Holberg og hans samtid. »Vort Bibliothek yder mig i dette Foretagende ret god Hielp, og jeg priser den brave Andersen⁷⁵ med et taknemlig Sind.«⁷⁶ Men like fullt følte han daglig savnet av ikke å ha Werlauff å rådføre seg med, og i senere brev kom han tilbake med flere spørsmål om Holberg, der Werlauff i høy grad var en sakkynndig:

- Hvorfra hadde Nyerup og Krafts litteraturreksikon opplysningen om at Holbergs far var av »dansk Extraction«?
- Var det grunnlag for å hevde at Holberg var gjerrig?

Og Werlauff ga svar.⁷⁷ Han oppfordret Welhaven sterkt til å få trykt sine forelesninger, og gikk deretter over til å referere alle de grunner Nyerup hadde hatt til å hevde at Holbergs far var dansk. Det skjedde med henvisninger både til litteratur og til stedsnavn. Like solid underbygget var diskusjonen om Holbergs angivelige gjerrighet. Her ble henvist både til Holbergs egne skrifter og til andres trykte utsagn. Welhaven takket for alle opplysninger ved å sende ham sitt skrift, *Om Holberg*, Christiania 1854, da det kom ut.

To år senere skrev Welhaven på et nytt litteraturhistorisk arbeide, et skrift om Peter Dass, *Digteren fra Alstadhoug Peder Dass*.⁷⁸ Også denne gang hadde Welhaven vanskeligheter med å få adgang til det materiale han trengte, og han måtte derfor be Werlauff om hjelp. Blant annet savnet han *Cathechismus- og Evangelie Sange og de Bibelske Bøger Judith, Ester og Ruth*, »vil De betro mig disse Skrifter tillaans fra Bibliotheket? [...] Lettere gik alt saadant om jeg selv var hos Dem. Ja, kunde jeg atter, ligesom ifjor træde uventet ind ad Døren. De veed vist hvor gjerne jeg gjorde det! Mere og mere drages jeg til Dem og mine andre danske Venner, og det var vel ikke lidet Alvor i den Spøg, der nylig i en Samtale undfløy mig: »Jeg boer i Christia-

Johan Sebastian Cammermeyer Welhaven, norsk dikter og litteraturhistoriker (1807-73). Tegning 1843 af J. V. Gertner. Universitetsbiblioteket i Oslo, Billedsamlingen.

nia, men sogner til Kiøbenhavn«. «⁷⁹ Da Werlauff fikk skriftet noe senere, takket han og tilføyet, at ved et fremtidig besøk av Welhaven i Kjøbenhavn »vil vel et og andet kunne opdages til Supplement af Enkeltheder, men det væsentlige haver De allerede livligt og karakteristisk, som alt fra Deres Haand.«⁸⁰

Werlauff oppfordret Welhaven sterkt til å fortsette sine litteraturhistoriske arbeider med skrifter om Dorothea Engelbrektsdatter, Povel Juel og Johannes Ewald.

Og de fortsatte å skrive til hverandre så lenge Werlauff hadde syn til det. »Endnu kan jeg da til nød skrive nogenlunde, og jeg bør derfor ikke opsætte Besvarelsen af Deres hiertelige Brev«, skrev Werlauff 13. oktober 1862. Alle hans gamle venner var gått bort, og blant den yngre slekt var det ingen »af hvem jeg føler mig tiltrukken, som af Dem, Høiagtede Ven! fra hvem jeg vel adskilles ved

Alder, Fædreland, Begavelse og Levevis, men med hvem jeg dog i saa mangen Livsanskuelse sympathiserer.« Og i det aller siste brev vi har fra Werlauff til Welhaven, datert 3. februar 1868, takket han »for den kjærkomne Gave af Deres aandrige Arbeider. Selv formaer jeg med mit næsten til fuldkommen Blindhed aftagne Syn, desværre ikke at tilegne mig dem [...]. Lev vel og tænk stedse med gammelt Venskab paa Deres altid hengivne Werlauff.«

Han skrev selv at han hadde brukt en uke på å skrive brevet, og skriften overbeviser om at opplysningen er riktig.

Werlauff fulgte med interesse oppbygningen av samlingene i norske arkiver og biblioteker, og han hadde ikke noe imot at materiale kom dit i stedet for til København, når det var en reell grunn for det. Han hadde helst sett at Oberberghauptmann Morten Trane Brünnichs⁸¹ samlinger til de norske bergverkers historie var blitt værende i Norge og ikke blitt innlemmet i universitetsbiblioteket i København. »Jeg er ikke Patriot nok, til ei at erkiende, at de havde været hensigtsmæssigere placerede i Christiania.«⁸²

Mange år senere skrev han til Lange at han hadde gjort »den Disposition, at alle mine Collectanea Norge vedkommende, efter min Død skulle tilfalde det norske Universitet.«⁸³ Dette gjentok han i et brev til Munch,⁸⁴ og etter at han hadde fått meldingen om at Jens Christian Berg var død, skrev han til Lange: »Jeg har ikke saa faa Breve fra Berg næsten fra Aarhundredets Begyndelse af, de ere samlede for sig selv, og skulle efter min Bestemmelse, i sin Tid afgives til det norske Universitet.«⁸⁵

Men han var heller ikke uinteressert i hvordan de samlinger som var i Norge, eller som kom til Norge, ble oppbevart. Materialet skulle tas ordentlig vare på. Med bekymring forhørte han seg om hvorledes Halvor Andersens samlinger, som hørte til Universitetsbibliotekets grunnstamme, og som var kommet dit allerede i 1815, var blitt behandlet. »Er det opstillet alt? For nogen Tid siden hørte jeg at de endnu skulle staae indpakket i Kasser paa Fæstningen.«⁸⁶

Hvis Berg så et snev av bebreidelse i spørsmålet, kom han raskt med et tilsvar. »Andersens Samlinger skal nok være udpakkede, men deels tror man at der mangler meget, deels skulle de ved Ind-

pakningen i Kbhn i sin Tid have lidt, saa at meget er bleven forder-
vet. Forøvrigt kjender jeg ikke nøiere dertil.«⁸⁷

En stor og ganske spesiell gave kom Werlauff til å gi Universitetet i Christiania i 1853. Sommeren dette år ble København hjemsøkt av en kraftig koleraepidemi. I sine erindringer skrev Werlauff at mange dro ut av byen på grunn av smittefaren. »Jeg derimod ængstede mig ikke, og 72 Aar gammel havde jeg ikke synderlig Grund til at sætte saa megen Pris paa Livet.«⁸⁸ Han ble derfor i København, og under de spesielle arbeidsforhold som da inntrådte på biblioteket, gikk han igang med å undersøke samlingene i et magasinrom på biblioteket. Dette hadde tidligere vært avstengt, men her fant han en stor mengde kart, kobberstikk, stamtavler og annet materiale, alt sammen tidligere ubehandlet og uregistrert. Blant dette lå også »endeel norske Karter og Grundtegninger som jeg antog bedre at være paa sin Plads i Norge end her.« Han søkte og fikk tillatelse til å gi dem til det norske Universitet, og det var en »sand Tilfredsstillelse derved at have bidraget til at oplyse Christianias og Bergens ældre Topographie.«⁸⁹ Samlingen omfattet ialt 32 karter og planer. De finnes idag i Kartsamlingen i Universitetsbiblioteket i Oslo, på ett unntak nær. Ved opprettelsen av Universitetet i Bergen i 1948, ble et av kartene, et kart over Bergen by fra midten av 1700-tallet, gitt til Universitetsbiblioteket i Bergen.

Både før og etter dette har vi meddelelser om at Werlauff sendte gaver til Universitetsbiblioteket, som regel Norvegica.⁹⁰

Det var historie og litteratur som var hovedemnene i Werlauffs brevveksling med hans norske venner. Her hjalp de hverandre med råd og opplysninger til forskning og utgivelser. Men ut gjennom 1840-årene kom dagens aktuelle politiske spørsmål stadig sterkere og mere dystert inn i deres brev. Det var trusselen fra Tyskland mot Danmarks sydgrense som skapte grunnlaget for skandinavismen, og det var i akademikermiljøet at denne bevegelse hadde sin sterkeste forankring. Dette kom også frem i deres brevsifte.

Som vi har sett hadde Jens Christian Berg i løpet av 1820-årene bygget opp en helt ensidig og uforsonlig kritisk holdning mot det danske styre i Norge i foreningstiden. Men til tross for sin ubrutte

rekke av bitre anklager mot de danske konger og deres forbrytelser mot Norge, så tok han likevel klart standpunkt for Danmark i den slesvig-holstenske konflikt som nu trakk opp. For Augustenborgerenes krav og aksjon hadde han ingen sympati.⁹¹ Han skrev en artikkel anonymt i *Christianiaposten*,⁹² og hans siste litterære arbeide var å oversette og kommentere Carl von Wimpfens skrift: *Angaaende Hertugdømmene Slesvig og Holstens statsrettslige Forhold*.⁹³

Werlauff takket Berg for den interesse han hadde vist Danmarks sak, og han redegjorde samtidig for sitt eget syn på skandinavismen, som han mente falt sammen med Bergs og P. A. Munchs oppfatning. Han var tilhenger av et sterkt utbygget kulturelt fellesskap. Økonomisk samarbeide med felles mynt anså han derimot for urealistisk og lite heldig. Han var klart og ubetinget mot at de tre nordiske riker skulle gå sammen inn i en politisk enhet. »Erfaringen viser, at en Forening af forskellige Nationaliteter under eet Hoved sielden bliver til alle Parters Tilfredshed. Da man lettelig kunde indsee, hvad de saakaldte »Skandinaver« egentlig havde i Sigte, har jeg stedse holdt mig fra deres »Umtriebe«, jeg har aldrig været Medlem af det scandinaviske Selskab.« Werlauff tok sterkt avstand fra et foredrag som »den geniale, men fanatiske og eensidige Grundtvig« hadde holdt, og der han foreslo at nordmenn og svensker automatisk skulle få innfødsrett i Danmark når de bodde der. Werlauff konstaterte at skandinavismen hadde fått et betydelig knekk i løpet av det sidste år, »da den svensk-norske Regierings Optræden i Realiteten vel var os mere til Skade end til Gavn [...].«⁹⁴

Det var i brevsiftet med P. A. Munch at Werlauff kom til å redegjøre klartest for sitt syn på den nordiske politikk. Til tross for at Werlauff gjennom hele sitt liv viste stor interesse og sympati for nordisk samarbeide, ble han aldri noen skandinavist. Han hadde liten tro på et nytt nordisk statsforbund, slik mange trodde på og håpet på i tiden fra 1840-årene og frem til 1864. Han skrev til Munch: »Derimod er jeg ganske eenig med Dem angaaende Uholdbarheden af den Skandinaviske eller Skandinavistiske Ide.« Han var glad for at man ville komme frem til større enighet når det gjaldt handel og kultur, og det skulle man også ha gode forutsetninger til å oppnå mellom tre nasjoner som hadde så meget til felles, geografisk,

historisk, språklig og kulturelt, og han reagerte sterkt mot enhver påminning om tidligere angivelige overgrep. »Jeg har derfor stedse anseet enhver Oprippet af gamle, forsætlige eller uforsætlige, virkelige eller formeente Forurettelser for uforsvarlig paa hvilkensomhelst Side, og jeg nægter ikke, at – især tidligere – enkelte norske Blade have ladet sig komme mere til Skyld end mig bekiendt dansk. Men – ingen Eenhed, ingen Opgaaen af det ene Folk i de øvrige – ingen Personal-Union!«

Det var klare ord i en alvorlig tid da Danmark var i krig med de tyske stater og selv hadde søkt all mulig hjelp fra Sverige-Norge. Han føyet også til: »og jeg vilde ønske, at Slesvigs Besættelse af svenske Tropper ogsaa kunde have været undgaaet.«⁹⁵

Også i brevene til Lange kommenterte han den politiske situasjon. »Den Deltagelse der i Norge vises os i vor nuværende vistnok højst kritiske Stilling,« skrev Werlauff 22. april 1848, »rører os meget. Udfaldet det blive hvilket som helst, vil uden Tvivl ogsaa have Indflydelse, directe eller indirecte paa alle 3 Rigers Forhold og Stilling.«

Seks år senere, da den politiske situasjon igjen var spent, kom hans bekymring frem i ordene: »Jeg maa desværre deele min Vens mørke Ahnelser med Hensyn til den politiske Fremtid. Vil Rusland ikke give efter, (hvo kiender desuden dette hermetisk tilsluttede Riges Hjelpekilder, Keiserens Planer eller Befolkningens Stemning?) bryder Krigten ud til Foraaret i større Omfang, ville de nordiske Riger neppe undgaae at drages ind med.«⁹⁶ Og da var Werlauff redd for at landene i Norden ville stå delt i sine interesser når det gjaldt hvilken av de europeiske maktgrupperinger de skulle gå med.

I alle Werlauffs brev til hans norske venner og fagfeller har vi møtt ham som en tjenestevillig, hjelpsom og litt saktmodig mann. Men det betydde ikke at han var helt uinteressert i takk og anerkjennelse. Tvertimot, i mange av brevene kan det komme frem en sår utålmodighed etter offisiell påskjønnelse fra norsk side. Nettopp fordi han i så mange andre forhold var nærmest selvutslettende beskjedent, virker hans våkne interesse her på dette felt både overraskende og noe eiendommelig. Nu hadde Werlauff i sitt forfatterskap flere ganger

vist interesse for ordensvesen. Han hadde skrevet både om en planlagt norsk ridderorden, om Elefantordenen og Dannebrogordenen, og dette er vel med til å forklare hvorfor han selv også på egne vegne kunne bli så opptatt av disse tegn på samfunnets og medmenneskers anerkjennelse.

Det var i brevskiftet med riksarkivar Lange at Werlauff mest kom inn på sin utålmodige venting på en offisiell norsk takk og anerkjennelse. Når Werlauff tok opp saken med Lange, var grunnen den at det var med Lange at Werlauff frem for alt hadde den profesjonelle og offisielle forbindelse med Norge. De to førte i flere år forhandlingene om deling av dansk-norske arkivsaker og dokumenter, og Werlauff var i alle år den viktigste og helt nødvendige kontakt i Danmark for utgiverne av store norske kildekriftutgaver som Lange var opptatt med.

Da forhandlingene om de Arnamagneanske diplomer ikke førte frem i 1851, følte Werlauff det som en stor skuffelse at hans arbeide, som vel hadde vært forgjeves, heller ikke ble påskjønnnet fra norsk side. Han var iallfall den av de danske forhandlere som hadde vært villig til å gå de norske ønsker lengst i møte. I senere brev ut gjennom 1850-årene ber han stadig Lange om å undersøke hvorfor han er »falt i unåde« hos de norske myndigheter, og hvem det er som er årsak til det. Lange må gå ganske langt i å forklare at grunnen til at påskjønnelsen var uteblitt ikke var uvilje mot Werlauff, men lå i den formalistiske håndtering av disse saker både i den norske regjering og hos Kongen i Stockholm. Men Werlauff var og ble utrøstelig. P. A. Munch skrev til Lange: »Werlauff tror jeg og har faaet et Grundskud ved ej at blive hedret saa fra Norge som han ønskede.«⁹⁷

Men i 1862 kom omsider takken, og han ble overrakt storkorset av St. Olavs ordenen. Han skrev i sine erindringer: »Mine Venner Welhaven og Munch skulle især have bidraget hertil. Jeg fandt mig opfordret til giennem Cabinetsecretair Trap (at foreslaae) Welhaven til Ridder af Dannebrog, som han ogsaa blev. Munch turde jeg af flere Grunde ei foreslaae, saa høilig han end kunde fortjene det.«⁹⁸

Men syntes Werlauff at det trakk lenge ut med denne offisielle takk fra Norge, så hadde han iallfall i mange år kunnet glede seg over

norske kollegers takknemlige verdsetting av hans innsats. Samfundet for det norske Folks Sprog og Historie innvoterte ham som medlem alt i 1831, og i et brev til Lange 5. februar 1854 fortalte han at han var blitt æresmedlem av Foreningen til Norske Fortidsminnesmærkers Bevaring. Han hadde således en grunnfestet posisjon i Norge.

Dette var man også klar over i Danmark, og danske historikere fremhevet gjerne hans innsats for norsk historisk forskning. Den tyske historiker, professor Friedrich Christoph Dahlmann skrev i 1842, at siden Schøning var Werlauff den som hadde nedlagt seg de mest mangesidige fortjenester av Norges historie.⁹⁹ Siden er selvsagt perspektivet og vurderingen nødvendigvis blitt adskillig anderledes, men uttalelsen vitner likevel om hvordan samtiden så på hans innsats.

I sine minneord i Morgenbladet skrev daværende overbibliotekar, senere professor Ludvig Daae: »Intet stort og omfattende historisk Verk bærer hans Navn, men derimod kan man si at intet stort historisk Verk i Danmark eller Norge i Menneskealdre vil kunne skrives, uden at dets Forfatter paa et eller flere Punkter vil blive Werlauff takskyldig for Vink og Forarbeider.«¹⁰⁰

Siden Daae skrev disse ord om Werlauff, er selvsagt den historiske forskning gått langt forbi Werlauffs egne verker og verkene til de forskere som fikk hjelp av Werlauff. Men fremdeles nevnes han i historiografiske innledningskapitler og i noteverket til større historiske arbeider. Werlauff har en plass i den faglige dansk-norske kulturtradisjon som også hans ettermann Ludvig Daae med stolthet erklærte seg å tilhøre: Jeg kjente Werlauff, Werlauff kjente Suhm, og Suhm fulgte Holberg til graven.

Et annet minne om Werlauff finnes også i norsk bibliotekmiljø idag. I utlånssalen i Universitetsbiblioteket i Oslo henger en portrettmedaljong av Werlauff. Den er utført i begynnelsen av 1860-årene av billedhuggeren Julius Middelthun, og er så vidt vites den eneste portrettmedaljong Middelthun noengang har utført. Kunstneren ga den selv til biblioteket, der den har hengt siden 1871.

I sin bok om Julius Middelthun har Henning Gran beskrevet me-

daljongen slik: »Middelthun har her stått overfor en modell som har interessert ham: Werlauf[f] var en akademiker av den gamle skole og samtidig en utpreget romantisk natur [...]. Werlauff-portrettet er holdt i stram profil mot den nøytrale bakgrunnen. Professoren har langt hår og kinnskjegg og er kledd i samtidens drakt, med høy krage og kalvekryss. [...] Werlauff-portrettet er også en fin psykologisk studie: det avslører en mann som kjenner sitt eget verd, en typisk representant for den gamle tid, l'ancien régimes nøkterne saklighet. Men det romantiske krever sin tribut: modellen er forklart i minnets lys.«¹⁰¹

HENVISNINGER (W = WERLAUFF)

1. Hersleb i brev til Peder Hjort, 26. november 1813. Trykt i: Peder Hjort. Udvalg af Breve. B. 1. Kbh. 1867. S. 14.
2. W i brev til J. C. Berg, 20. juli 1857.
3. Oversikt over brev til og fra Erik Christian Werlauff:

<i>Korrespondent</i>	<i>Til Werlauff</i>	<i>Fra Werlauff</i>
Jens Christian Berg	34 brev, 1798-1849	12 brev, 1798-1849
Paul Botten-Hansen	14 brev, 1856-62	22 brev, 1857-62
Christian Zetlitz Bretteville		1 brev, 1862
Johan Dahl	1 brev, 1852	
Andreas Faye	1 brev, 1858	1 brev, 1858
Martin Richard Flor	1 brev	1 brev
Rudolf Keyser	2 brev, 1838	
Christian Christoph Andreas Lange	12 brev, 1846-	16 brev, 1846-58
Gregers Fougner Lundh	2 brev, 1834-35	
Johan Storm Munch	1 brev, 1812	
Peter Andreas Munch	6 brev, 1847-60	3 brev, 1847-56
Siegwart Petersen	1 brev, 1858	
Andreas Rogert	1 brev, 1812	
Christian Richard Unger	1 brev, 1857	1 brev, 1857
Johan Sebastian Cammermeyer Welhaven	10 brev, 1849-62	9 brev, 1849-68
4. Brevskiftet mellom W og Berg omfatter i alt 46 brev. De finnes i Universitetsbiblioteket i Oslo. Håndskriftsamlingen: UBO. Ms 4° 587, UBO. Brevsamling 68.
De er for en stor del trykt i (Norsk) Historisk tidsskrift. B. 1. 1871. S. 406-33.
5. W i brev til Berg, 21. oktober 1798.
6. Berg i brev til W, 10. desember 1798.
7. Berg i brev til W, 12. oktober 1799.
8. Berg i brev til W, 10. desember 1798.
9. Berg i brev til W, 11. februar 1799.

10. Berg i brev til W, april 1799.
11. Ibid.
12. W i brev til Berg, 9. marts 1827.
13. W i brev til Berg, 23. oktober 1823.
14. Berg i brev til W, 18. april 1826.
15. Berg i brev til W, 17. november 1826.
16. Berg i brev til W, 16. marts 1824, 24. august 1826, 6. juli 1827, 31. okt. 1835.
17. Berg i brev til W, 18. mai 1830. Brevet er i UBO feildatert til 1833.
18. Berg i brev til W, 1. mai 1833.
19. W i brev til Berg, 16. juni 1833.
20. W i brev til Berg, 11. oktober 1846.
21. Berg i brev til W, 18. april 1826.
22. W i brev til Berg, 30. oktober 1826.
23. Antiquariske Annaler. 1.1812. S. 82-104.
24. Brev fra Gregers Fougner Lundh til W, 1834(?) og 10. januar 1835. De finnes i Det Kongelige Bibliotek, Ny kgl. Saml. 2387. 4°.
25. Specimen Diplomatarii Norvagici. Kbh. 1828. Bergens gamle Bylov. Kbh. 1829.
26. Lundh i brev til W, 10. januar 1835.
27. W i brev til Berg, 31. august 1846.
28. Keyser i brev til W, 21. april 1838 og 2. juli 1838. De finnes i Det Kongelige Bibliotek. Håndskriftsamlingen. Ny Kgl. Samling 2387. 4°.
29. W i brev til Berg, 24. juni-10. juli 1839.
30. Bidrag til den nordiske Ravhandels Historie. Kbh. 1835.
31. Brevskiftet mellom W og Lange omfatter i alt 28 brev. De finnes i Det Kongelige Bibliotek. Håndskriftsamlingen. Ny Kgl. Samling. 2387. 4°, og i Riksarkivet, Oslo. Privatarkiv 12. Lange.
32. W i brev til Lange, 3. juni 1847, 11. september 1847.
33. W i brev til Lange, 11. september 1847.
34. W i brev til Lange, 19. februar 1847.
35. Aarg. 1. 1847. S. 142-43.
36. Lange i brev til W, 27. mars 1847.
37. W i brev til Lange, 17. august 1847.
38. Lange i brev til W, 10. januar 1848.
39. Aarg. 1. 1847. S. 217-86.
40. W i brev til Lange, 12. april 1858.
41. Lange i brev til W, 27. mars 1847.
42. W i brev til Lange, 4. desember 1851.
43. Lærde brev fraa og til P. A. Munch. B. 2. Oslo 1955. S. 45-53.
44. W i brev til Lange, 25. desember 1854.
45. W i brev til Botten-Hansen, 20. juli 1857.
46. W i brev til Botten-Hansen, 17. juni 1860.

47. P. A. Munch i brev til W, 6. juni 1847.
48. Brevskiftet mellom Werlauff og P. A. Munch omfatter i alt 9 brev. De er alle trykt i *Lærde brev fraa og til P. A. Munch*. B. 1-3. Oslo 1932-71.
49. W i brev til Munch, 19. oktober 1850. Dette brev er i den trykte utgaven av Munchs brev gitt feil årstall, 1856. Riktig årstall er 1850.
50. Munch i brev til W, 15. mars 1860 og 21. juni 1860.
51. Brevskiftet mellom W og Botten-Hansen omfatter i alt 36 brev. Det finnes i Det Kongelige Bibliotek. Håndskriftsamlingen, Ny Kgl. Samling. 2387. 4°, og i Universitetsbiblioteket i Oslo. Håndskriftsamlingen. Brevsamling 71. Det er delvis trykt i (Norsk) Historisk tidsskrift. 1. 1871. S. 434-446, og i Festskrift til Hjalmar Pettersen. Oslo 1926. S. 175-205.
52. Illustreret Nyhedsblad. 1(1851)-15(1866). Grunnlagt og redigert av Botten-Hansen som et alment, litterært og kulturelt tidsskrift.
53. Eidsvold-Galleri. Med en kortfattet Eidsvoldshistorie og Biographier. Chria 1856-60. – Utkom i 25 hefter, ikke avsluttet.
Norske Historikere. – Biografi-serie i Illustreret Nyhedsblad.
54. W i brev til Botten-Hansen, 20. juli 1857.
55. Niels Klims underjordiske Reise af L. Holberg. Fra Latin oversat af N. V. Dorph. Med historiske og literariske Oplysninger af E. C. Werlauff. 2. Udg. Kbh. 1857.
56. Peter Christen Asbjørnsen (1812-85) folkeminneforsker og utgiver, sammen med Jørgen Moe (1813-82), av norske folkeeventyr og sagn.
57. Eilert Sundt (1817-75), prest og samfunnsforsker, utgitt en rekke skrifter om de sosiale forhold i Norge.
58. W i brev til Botten-Hansen, 24. mai 1858.
59. Nogle utrykte Breve fra Holberg. Chria 1858. – Utgaven er dediceret E. Chr. Werlauff.
60. Illustreret Nyhedsblad, se henvisning nr. 52.
Norske Samlinger, udgivne af et historisk Samfund i Christiania 1-2 (1849-60). Bind 2 ble utgitt med offentlig støtte og var redigert av riksarkivar Lange. Begge bind inneholder samlinger av historiske kildekrifter.
61. Illustreret Nyhedsblad. 1859. No. 21 og 32. – Også utgitt som særtrykk med tittel: Om Stiftelsen af en Ridder-Orden for Norge 1747, samt Oplysninger til Elephantordenens Historie. Ved E. C. Werlauff. Chria 1859. S. 44.
62. Magnus Berg (1666-1739) billedskjærer og maler.
63. Carl Deichman (ca. 1705-80) jernverkseier, historiker, donator. Ga sitt bibliotek til Christiania by i 1780.
64. Povel Juel (ca. 1675-1723) forfatter, amtmann og næringsdrivende. Henrettet, angivelig for landsforrederi.
65. Botten-Hansen i brev til W, 27. august 1859.
66. W i brev til Botten-Hansen, 17. juni 1860.
67. Ibid.

68. Ibid.
69. Ibid.
70. Brevene finnes alle i Universitetsbiblioteket i Oslo. Håndskriftsamlingen. Brevsamling 58.
71. Welhaven i brev til W, 5. januar 1849.
72. Trykt i Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur. B. 3. 1849. S. 225-90.
73. Welhaven i brev til W, 11. juni 1849.
74. W i brev til Welhaven, 30. desember 1849.
75. Halvor Andersen (1745-1810), revisor i Danske Kancelli, boksamler og donator, ga sin verdifulle boksamling til det norske universitetsbibliotek.
76. Welhaven i brev til W, 13. mai 1851. – Brevet er egentlig datert 1. mai.
77. W i brev til Welhaven, 18. august 1851.
78. Trykt i Nordisk Universitets-Tidsskrift 2. 1856/57. S. 110-40.
79. Welhaven i brev til W, 24. april 1856.
80. W i brev til Welhaven, 30. mars 1857.
81. Morten Thrane Brünnich (1737-1827), Oberberghauptmann, forfatter av lærebøker og av verk om de norske bergverkers historie.
82. W i brev til Berg, 23. oktober 1823.
83. W i brev til Lange, 22. april 1848.
84. W i brev til Munch, 11. august 1849.
85. W i brev til Lange, 24. august 1852, se også brev av 29. september 1853.
86. W i brev til Berg, 30. oktober 1826.
87. Berg i brev til W, 17. november 1826.
88. Erindringer af mit Liv. Kbh. 1910. S. 174. Se også: brev fra W til Botten-Hansen, 20. juli 1857.
89. W i brev til Botten-Hansen, 20. juli 1857, og Kristian Nissen: Den Werlauffske gave (Festskrift til Den norske afdeling ved Universitetsbiblioteket 1882-1932. Oslo 1932. S. 150-67).
90. W i brev til Botten-Hansen, 11. juli 1862.
91. Berg i brev til W, 11. september 1846 og 30. april 1849.
92. Christianiaposten. 1848. No. 33: »Hvad Ondt Tydskerne har gjort os«.
93. Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur. B. 3. 1849. S. 73-122.
94. W i brev til Berg, 25. mai 1849.
95. W i brev til Munch, 11. august 1849.
96. W i brev til Lange, 25. desember 1854.
97. Munch i brev til Lange, 26. mai 1858.
98. Erindringer af mit Liv. Kbh. 1910. S. 199-200.
99. Friedrich Christoph Dahlmann: Geschichte von Dänemark. B. 2. Hamb. 1842. S. 178.
100. Morgenbladet. 8. juni 1871.
101. Henning Gran: Billedhuggeren Julius Middelthun og hans samtid. Oslo 1946. S. 164-67.